

Att problematisera och se nyanser förminska inte rasismen, tvärtom öppnar det för en djupare förståelse. Samtidigt är det viktigt att se att Hagermans biografi är populärhistorisk, vilket rimligen innebär att resonemang kan förenklas och spekulationer tillåtas. En kritisk läsare med viss ämneskunskap ser detta.

Uppsala universitet

ANDREAZ WASNIOWSKI

Margareta Biörnstad, *Kulturminnesvård i efterkrigstid – med Riksantikvarieämbetet i centrum*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien handlingar, Antikvariska serien 51 (Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien 2015). 267 s.

Margareta Biörnstad är en central aktör inom Riksantikvarieämbetet (RAÄ) moderna historia. Som ung arkeologistudent fick hon anställning vid ämbetsverket redan vid 1950-talets inledning, vilket övergick till fast tjänst vid decenniets mitt. Från 1972 hade hon tjänst som överantikvarie och mellan 1987–1993 verkade hon som riksantikvarie. Biörnstad medverkade även i flera offentliga utredningar, vilka kom att få stor betydelse för det sena 1900-talets utveckling inom den kulturminnesvård som övergick till breddad kulturmiljövård. Med boken *Kulturminnesvård i efterkrigstid* har Biörnstad beskrivit tidsperioden från krigsslutet 1945 fram till 1960-talet, en period som har varit svagt belyst i andra studier om offentlig svensk minnesvård under 1900-talet. Syftet anges vara "att ge en bild av verksamheten och de förutsättningar som gällde för den officiellt bedrivna kulturminnesvården. I centrum står Riksantikvarieämbetet som central myndighet".

Biörnstad beskriver en på många vis atypisk myndighet, som dels fortsatte bedriva en verksamhet som utvecklats från omorganiseringar under 1920- och 1930-talen, dels var splittrad internt under hela tidsperioden mellan två huvudsakliga avdelningar (byggnads- respektive fornminnesavdelningarna) där det rådde påtagligt olika organisationskulturer. Dessutom brottades myndigheten med otydliga – tillsynes obefintliga – statliga styrdirektiv, och var bunden till Vitterhetsakademien. Det sistnämnda förhållandet gav, som Biörnstad visar, även stöd till ekonomiskt kulturminnesvårdande insatser i praktiken. Vitterhetsakademins förvaltningsutskott hade under tidsperioden en styrroll – här beslutades de årliga anslagsframställningarna till regeringen. Men i utskottet medverkade från RAÄ huvudsakligen bara riksantikvarien samt chefen för den administrativa avdelningen. Avdelningscheferna stod utanför de diskussioner som fördes, vilket innebär att besluten heller

inte förankrades hos övrig personal inom avdelningarna. Överhuvud taget framstod sambandet mellan akademien och ämbetsverket som diffust för merparten anställda; en otydlighet som också speglades uppåt mot staten i egenskap av Ecklesiastikdepartement och riksdag. En väsentlig slutsats i Biörnstads framställning är att den centrala myndigheten härigenom aldrig lyckades åstadkomma en samlad strategi i relation till det samhälle som accelererade mot rekordår efter andra världskriget. Ambitionen att integrera kulturminnesvården som en proaktiv del inom samhällsplanering och byggnad, förverkligades först decennierna senare.

Kulturminnesvården var bara en bland många konkurrerande intressen i efterkrigstidens samhälle. Biörnstad pekar på att det fanns kulturpolitiska ambitioner under perioden som föregrep 1960- och 1970-talens mer kända utredningar och propositioner. Betänkandet *Människan och nutiden* (1952) lyfte viktiga frågor som rörde byggande och miljöer, men ledde inte omedelbart till en samlad politik för kulturminnesvården. Minnesvården upprätthölls dels genom hembygdsföreningar och förbund, dels med stöd från riksantikvariens dryga 500 ideellt arbetande ombud, dels från den länsantikvarieorganisation som också konsoliderades under perioden.

Biörnstad beskriver en period där enskilda chefsers initiativ på myndigheten kunde ha en stor betydelse för ökat genomslag rörande synlighet och acceptans i samhället. Deras personligheter styrde även i hög grad hur myndighetsutövningen skulle realiseras internt. Det ansvariga departementet förefaller ha varit villrådigt, alternativt måttligt intresserat. Fornminnesvården fick ny drivkraft av 1942 års fornminneslag, som dock var diffus och svårtydbar rörande bland annat undersökningar i samband med sjöregleringar (vattenkraft) samt diverse bebyggelse. Vem skulle betala för undersökningarna och hur mycket ansvar hade exploatörerna? Biörnstad beskriver hur arkeologiska undersökningar ökade i antal under hela perioden, och att RAÄ löpande anställde extra personal. Det utarbetades efterhand praxisförfaranden som innebar att företag och exploatörer trots allt (ofta) betalade. På RAÄ:s avdelningar bedrev man egeninitierad forskning, som drog nytta av den kraftigt ökande utgrävningsverksamheten.

Biörnstads text karakteriseras av en personlig men sakligt beskrivande prosa, som ibland dock skymmer huvudpoängerna bakom en något byråkratisk språkdräkt. Hon undviker generellt att belysa konfliktteman – i en utveckling om 1960-talet stora utredningar, MUS 65, nämns exempelvis inte ett ord om den interna strid utredningen hade triggat inom museisverige. Biörnstad förefaller också undvika att personligen positionera sig. Detta gäller dels inåt det egna skråret, dels sett till den akademiska forskningen. Teoretiska ansatser i form av till exempel genus-, diskurs-, eller organisationsteori lyser med sin frånvaro. Huvudsakliga källor är arkivmaterial samt intervjuer och

egna hågkomster. Bland bearbetningarna citeras återkommande Anders Åmans bok om riksantikvarien Sigurd Curman, hyllningsskriften *Ad Patriam Illustrandam* (1947), samt Tage Erlanders dagböcker. Måhända förmädet noterar jag att min egen avhandling om "epoken Curman" inte finns med i litteraturlistan, inte heller min bok om kulturminnesvårdens värdegrunder, trots att en stor del av den behandlar skedet från 1960 till sekelskifte utifrån samma tematik om utvecklingen inom svensk minnesvård. Sannolikt är det så att Biörnstad har önskat skriva en personligt präglad redogörelse, utan att låta sig påverkas av andra forskares agendor.

Styrkan med Biörnstads bok är sammanfattningsvis att den behandlar en tidigare svagt belyst period om offentlig minnesvård i Sverige. Här skildras förtjänstfullt RAÄ:s två avdelningar och deras stora skillnader i arbetssätt. Likaså beskrivs utmärkt RAÄ:s och Vitterhetsakademins olika roller, och här skymtar även den ibland världsfrånvända anda som präglade arbetsvardagen på kontoren. Ansvariga politiker på departementet fick därmed ingen hjälp att ta ställning till kulturminnesvårdens roll i det moderna samhället. Drivande personer i organisationen skildras, men jag hade önskat få veta mer om deras personliga bevekelsegrunder och förhållningssätt. Det var trots allt dessa individer, exempelvis K. A. Gustawsson, Sverker Jansson, Harald Hvarfner, som i mångt satte agendan för verksamheten.

Kulturminnesvård i efterkrigstid kommer att bli en standardbok för fortsatt forskning om svensk kulturminnesvård under 1900-talet.

Umeå universitet

RICHARD PETTERSSON

Thomas Jonter, *The Key to Nuclear Restraint: The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons During the Cold War* (London: Palgrave Macmillan 2016). 293 s.

Är det [...] inte i atomenergins tidevarv ett föråldrat tänkesätt att söka bygga upp den internationella säkerheten på [...] allianser eller block? Bryter en gång kriget ut, hjälpa ändå ingen militär återförsäkras mot katastrofal förgörelse på bägge sidor. [...] "One world or none" – En värld eller ingen värld, lyder titeln på en amerikansk skrift om atomenergin. Den rubriken borde stå ristad som ett maningsord över ingången till det nya atomtidevarvet.

Detta konstaterade utrikesminister Östen Undén i ett tal i Lund den 15 april 1946, endast en dryg månad efter Winston Churchills berömda tal om